

Korupcijos suvokimas tarp ekspertų, gerai informuotų piliečių ir eilinių gyventojų

Aušra Pocienė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas,
Sociologijos ir socialinio darbo institutas, kriminologijos katedra
Asistentė
Ausra.Pociene@sf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje, vadovaujantis sociologo fenomenologo A. Schutz'o episteminės stratifikacijos schema, analizuojama, kaip korupciją Lietuvoje ir jos priežastis suvokia trys episteminės grupės: „ekspertai“, „gerai informuoti piliečiai“ ir „žmonės iš gatvės“. Analizė atliekama nagrinėjant šių grupių diskursus apie korupciją mikro-, mezo- ir makrolygmenimis ir jų korupcijos kontrolės ir prevencijos Lietuvoje vertinimus. Prieinama prie išvados, jog daugiausia dėmesio telkiama ties korupcijos raiška visuomenės lygmeniu menkai tesigilinant į korupcijos ištakas individo lygmeniu. Pastebima, kad tarp gyventojų, kaip ir baudžiamuosiuose įstatymuose, dominuoja siaura korupcijos kaip baltųjų apykaklių nusikaltimo samprata kartu nureikšminant korupcijos kultūros išplitimą platesniame sociume. Kaip efektyviausios korupcijos prevencijos priemonės įvardijamos visuomenės švietimas, jaunosios kartos ugdymas ir bendruomeniškumo kūrimas, turinčios padėti mažinti korupcinę kultūrą.

Pagrindiniai žodžiai: korupcijos suvokimas, korupcijos kontrolė ir prevencija, episteminės grupės.

Įvadas

Dar XIX amžiaus pabaigoje sociologijos klasikas Emilis Durkheim'as išsakė mintį, kad visuomenės be nusikaltimų būti negali. Dar daugiau, nusikaltimai yra ne atsitiktinumas ar išimtis, bet normalus ir tikėtinas reiškinys, atspindintis

Received: 18/6/2018. **Accepted:** 5/11/2018

Copyright © 2018 Aušra Pocienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

konkrečios visuomenės socialines ekonomines sąlygas. Viena iš nusikaltimų atliekamų funkcijų – suaktyvinti kolektyvinę sąmonę. Taip, kaip liga sužadina organizmo imuninę reakciją, taip nusikaltimas pažadina kolektyvinę sąmonę, sukeldamas visuomenės gynybinę reakciją (Durkheim, 1895/1983). Kuo vertybė, į kurią kėsiniasi pažeidėjas, svarbesnė – tuo audringesnis visuomeninis atsakas. Kalbant apie nusikaltimus Lietuvoje, pastaraisiais metais kolektyvinę sąmonę labiausiai aktyvuoja korupcija. Gynybinę reakciją prieš šį reiškinį galima pastebėti visur: nuo politinio iki visuomeninio ir kasdienio diskursų. Pastarųjų metų visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad korupcija patenka į pagrindinių Lietuvos problemų šešetuką. Ji minima tarp tokių visuomenės problemų kaip: maži atlyginimai, bedarbystė, infliacija, emigracija, alkoholizmas¹. Reikia pažymėti ir tai, kad vien dėl atsitiktinio sutapimo šio straipsnio rengimo metu, 2018 m. gegužės mėnesį, Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas paskelbė daugiau nei pusmetį trukusio parlamentinio tyrimo išvadas dėl verslo grupių neteisėto poveikio Lietuvos valstybės institucijoms ir politikams². Paskelbtos išvados ir pats tyrimas korupcijos temą viešajame diskurse grąžino į pirmą vietą.

Korupcijos terminas *corruptio*, kilęs iš lotynų kalbos, reiškia „gadinimą, papirkimą“. Kaip teigiama „Kriminologijos žinyne“ (Drakšienė, Michailovič 2008), dėl reiškinio sudėtingumo ir išraiškos formų įvairovės šiuolaikiniame moksle abejojama, ar įmanoma pateikti vieną, visa apimančią korupcijos sąvoką. Darbiniais tikslais dažniausiai naudojamas tarptautinės organizacijos „Transparency International“ pateikiamas apibrėžimas, kad tai yra „*pikt nau-džiavimas patikėta viešąja galia siekiant privačios naudos*“³.

Korupcijos reiškiniui skiriama daug mokslininkų dėmesio tiek užsienyje, tiek Lietuvoje. Lietuvoje korupcijos reiškinį daugiausia yra nagrinėję to-

¹ Specialiųjų tyrimų tarnybos užsakymu „Vilmorus“ atliktų nacionalinių apklausų „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ duomenimis, korupciją kaip labai rimtą problemą Lietuvoje įvardijusių gyventojų dalys: 2011 m. – 67 % (5 vieta); 2014 m. – 48 % (6 vieta) ir 2016 m. – 56 % (6 vieta).

² Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto atlikto parlamentinio tyrimo dėl asmenų, verslo subjektų ir kitų interesų grupių galimo neteisėto poveikio valstybės institucijoms priimant sprendimus ir galimos neteisėtos įtakos politiniams procesams išvada. Pritarta Seimo nutarimu 2018-06-01, XIII P-2291.

³ Transparency International, 2016. What is Corruption. Prieiga per internetą: <<http://www.transparency.org/what-is-corruption>> [žiūrėta 2018-06-14].

kie autoriai kaip A. Dobryninas, L. Žilinskienė, J. Aleknevičienė, S. Vaitiekus, L. Pakštaitis, A. Raudonienė, I. Gavelytė ir kt. Pastaraisiais metais šia tema rašė J. Aleknevičienė, iš socialinio konstrukcionizmo perspektyvos analizavusi „kovos“ su korupcija apraiškas Lietuvoje (2013), taip pat G. Sakalauskas, įvertinęs Nacionalinės kovos su korupcija programos nuostatas (2016), A. Dobryninas ir M. Gilaitis, nagrinėję korupcijos reiškinių reprezentaciją Lietuvos internetinėse medijose (2017), M. Lankauskas ir S. Nikartas, analizavę politinę korupciją nevyriausybiniam sektoriuje (2017), N. Buinickienė, tyrusi šį reiškinį Lietuvos sveikatos priežiūros sistemoje (2017). Paminėtina ir Lietuvos teisės institute vykdoma programa, skirta korupcijos apraiškų įvairiuose sektoriuose analizei. Taip pat reikia priminti, jog tyrimus ir analizes įvairiomis korupcijos temomis inicijuoja nevyriausybines antikorupcines organizacijos „Transparency International“ Lietuvos skyrius, veikiantis nuo 2000 m. Ypač paminėtini tokie jo užsakymu atliekami ilgalaikiai tęstiniai tyrimai kaip „Lietuvos korupcijos žemėlapis“⁴ ir „Korupcijos suvokimo indeksas“.

Tokia tyrimų gausa neatsitiktinė. Korupcijos tema pasaulyje yra aktuali jau tris dešimtmečius. Kaip pastebi kriminologė Jolanta Aleknevičienė, pastaraisiais dešimtmečiais tiek visas pasaulis, tiek kartu Lietuva gyvena nuolatiniame „kovos“ su korupcija kontekste (Aleknevičienė 2013, p. 247). Nuolat akcentuojama nemažėjanti korupcija, jos keliamos grėsmės tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, ieškoma būdų ir priemonių ją sumažinti. Viena vertus, tai galima vertinti kaip natūralų susirūpinimą šiuo socialiniu reiškiniu, stabdančiu valstybės ekonominę raidą. Kita vertus, gebėjimas „susitvarkyti“ su korupcija tampa ir narystės įvairiuose aljansuose ir sąjungose būtina sąlyga. Kalbant apie Lietuvą, pirmosios formalios paskatos Lietuvai rimčiau užsiimti korupcijos kontrole ir prevencija kilo apie 2000 m., kai buvo siekiama narystės Europos Sąjungoje. Šalis kandidatė turėjo atitikti keliamus kriterijus ir parodyti gebėjimą tvarkytis su organizuotais nusikaltimais, taip pat ir korupcija.

Narystės Europos Sąjungoje pradžioje Lietuvoje buvo priimta „Nacionalinė kovos su korupcija programa“, kurią nuo 2015 m. pakeitė nauja „Nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 m. programa“. Kaip pažymi teisininkas kriminologas Gintautas Sakalauskas, ši naujoji programa yra: nuosekli, nes tęsia ankstesnės programos nuostatas; konkreti, nes orientuota į pamatuojan-

⁴ 2001–2008 m. šį tyrimą koordinavo „Transparency International“ Lietuvos skyrius. 2011–2016 m. tyrimas buvo atliekamas Specialiųjų tyrimų tarnybos užsakymu.

mus rodiklius ir aiškius pasiekimų vertinimo kriterijus. Kitaip tariant, joje yra mažiau abstraktumo ir deklaracijų nei kitose nusikaltimų prevencijos programose (Sakalauskas 2016, p. 86–88) ir daugiau konkrečių veiksmų plano. Tačiau tariant, kad korupcijos kontrolė ir prevencija Lietuvoje turi sąlygas tapti labiau racionali ir pagrįsta, kyla klausimas, kaip šias pastangas vertina eiliniai gyventojai. Šiuolaikinėje masinių medijų persmelktoje visuomenėje kiekvienas pilietis norom ar nenorom yra įtraukiamas į korupcijos diskursą: jis verčiamas girdėti, žinoti, mąstyti apie korupciją. Natūralu, kad tokiais atvejais ir pati visuomenė jaučiasi turinti ką pasakyti korupcijos kontrolės ir prevencijos tema. Tik klausimas, kiek į visuomenės nuomonę atsižvelgiama ir kiek tas (ne) atsižvelgimas turi įtakos gyventojų pasitikėjimui kriminalinės justicijos institucijomis, vykdančiomis korupcijos kontrolę ir prevenciją.

Kalbėdamas apie kriminalinės justicijos suvokimą visuomenėje, kriminologas Aleksandras Dobryninas (Dobryninas et al. 2014) teigia, kad šiandieninėje visuomenėje silpsta klasikinis praktinio teisingumo principas, kad „teisingumą vykdo tik teismai“. Vis kritiškiau žiūrima į tai, kad tam tikra socialinė grupė yra uzurpavusi arbitro vaidmenį spręsti, kas yra gėris ar blogis, kas yra teisinga arba ne. Taip pat, remdamasis vokiečių sociologo Karlo Manheimo žodžiais, jis pabrėžia, kad šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje vyksta „žinojimo egalitarizacija“, kad net ir žemesnių socialinių sluoksnių žinojimas atgauna savo „svarumą ir prestižą“ (Ibid., p. 7–8.). Taip pat A. Dobryninas pažymi, kad „toli gražu ne visuomet šios diskusijos ir ginčai yra vaisingi, o priimami kriminalinės justicijos sprendimai nėra efektyvūs ir atspindintys šiuolaikinio mokslo lygį bei visuomenės lūkesčius“ (Ibid., p. 9). Tokią situaciją jis aiškina efektyvios komunikacijos tarp šių grupių nebuvimu.

Taigi, remiantis aukščiau išsakyta prielaida apie vis didėjančią plačių visuomenės sluoksnių įsitraukimą į nusikaltimų kontrolės priemonių vertinimą, galima paklausti, kaip Lietuvos visuomenė – eiliniai gyventojai – supranta, kas yra korupcija, kur mato jos ištakas ir kokie, jų manymu, kontrolės ir prevencijos būdai yra efektyviausi. Taip pat kiek gyventojų suvokimas sutampa su politikų sprendimais, kriminalinės justicijos atstovų veiksmais ir kiek toks atitikimas ar neatitikimas gali lemti gyventojų pasitikėjimą kriminaline justicija apskritai. Šiame kontekste svarbi ir mokslininkų bei praktikų, tiesiogiai nagrinėjančių ar dirbančių korupcijos kontrolės ir prevencijos srityse, nuomonė. Kiek jų ekspertinės įžvalgos apie korupciją, jos priežastis ir prevencijos būdus yra girdimos įstatymų leidėjų ir viešosios nuomonės formuotojų.

Tokiai analizei verta pasitelkti socialinio konstrukcionizmo tradiciją, prasidėjusią nuo A. Schutz'o fenomenologijos ir vėliau plėtotą P. Berger'io ir T. Luckman'o. Šie autoriai nagrinėjo, kaip konstruojamas socialinis pasaulis. Jų teigimu, individai, suvokdami pasaulį ir atskirus jo elementus, juos skirsto į kategorijas, klasifikuoja ir tipizuoja. Tipizuotų konstruktų sistema tampa žiniomis apie pasaulį. Individas nekuria tipų pats, tačiau paveldi ir perima juos iš ankstesnių kartų, išmoksta juos suprasti ir interpretuoti. Anot A. Schutz'o, tipizacijos procesas gali parodyti skirtumus tarp visuomenės grupių. Tipiškų konstruktų šablonas yra dažnai institucionalizuojamas kaip elgesio standartas ir įtvirtinamas įstatymuose.

P. Berger'io ir T. Luckman'o teigimu, kad subjektyvus suvokimas taptų objektyviu faktiškumu, jis turi praeiti tris pakopas: eksternalizaciją, objektyvaciją ir internalizaciją. Eksternalizacija reiškia, kad, remiantis tam tikru suvokimu, sukuriama socialinė tvarka. Toliau ji yra objektyvuojama per habitualizaciją ir institucionalizaciją – įtvirtinti elgesio modeliai tampa elgesio šablonu daugeliui, jie tampa rutininiais (habitualistiniais) elgesiais ir yra įtvirtinami įstatymuose. Trečias etapas – įstatymuose ir kolektyvinėje sąmonėje įtvirtinti elgesio modeliai socializacijos būdu diegiami visuomenės nariams – vyksta internalizacija. Objektyvacija ir institucionalizacija nebūtinai turi pasireikšti tik įstatymo priėmimu. Objektyvuotos reiškinio sampratos yra ir tos, kurios plačiai paplitusios visuomenėje. Šias sampratas dažniausiai naudoja, nuolat kartoja ir ilgainiui visuomenės sąmonėje įtvirtina žiniasklaida.

Šio straipsnio tikslas – pasitelkiant A. Schutz'o epistemines stratifikacijos schemą, išsiaiškinti, kaip korupcijos reiškinį Lietuvoje suvokia ir vertina trys epistemines grupės. Pagal dalykinio žinojimo kompetenciją, kompetencijos mažėjimo tvarka išskirtini tokie idealieji grupių tipai: (1) „ekspertai“, turintys profesinį žinojimą nagrinėjamu klausimu; (2) „gerai informuoti piliečiai“, įsigilinę ir turintys daugiau žinių nagrinėjamu klausimu nei eiliniai žmonės, ir (3) „žmonės iš gatvės“⁵, turintys kasdienį buitinį žinojimą analizuojamu klausimu. Analizuojant korupcijos suvokimą, prie šių trijų grupių atitinkamai buvo priskirti: 8 ekspertai – mokslininkai, nagrinėjantys korupcijos reiškinį, ir tiesiogiai su korupcijos atvejais dirbantys kriminalinės justicijos bei NVO atstovai, 7 gerai informuoti piliečiai – politikai ir žiniasklaidos atstovai ir 6 žmonės iš gatvės – eiliniai Lietuvos gyventojai. Ši analizė atliekama, remiantis trijų

⁵ Šios epistemines grupės toliau tekste minimos be kabučių.

fokusuotų grupinių diskusijų duomenimis. Fokusuotos diskusijos buvo atliktos 2015–2017 metais Vilniaus universitete, Filosofijos fakultete, įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „*Socialinis korupcijos kontekstas: makro, mezo ir mikro veiksmų analizė*“. Visos trys fokusuotos grupinės diskusijos buvo moderuojamos laikantis tų pačių diskusijos gairių. Klausimai buvo sugrupuoti į keturis teminius blokus: (1) mikrolygmuo – nagrinėjama, kaip korupcija suvokiama individo lygmeniu; (2) mezolygmuo – korupcijos raiška, paplitimas ir veiksniai visuomenės lygmeniu; (3) makrolygmuo – korupcijos raiška globaliu pasaulio lygmeniu; (4) prevencija ir kontrolė – diskusija apie esamas ir potencialiai veiksmingiausias korupcijos kontrolės ir prevencijos priemones. Vėliau buvo atlikta transkribuotų diskusijų teminė turinio analizė pasitelkiant „MaxQDA“ programą (10 versiją).

Straipsnio aktualumą pagrindžia aukščiau aptartas dabartinis korupcijos temos sureikšminimas ir vis didėjantis tiek visuomenės, tiek politikų dėmesys tam, kaip efektyviai galima būtų sumažinti ar bent kontroliuoti jos apraiškas. Taip pat šiomis dienomis vis labiau akcentuojama politinė korupcija skatina nagrinėti išsamiau, ar tai yra pagrindinė ir labiausiai paplitusi, o galbūt tik viena iš daugelio korupcijos raiškos formų, kuri išsiskiria tuo, kad būtent jai skiriama daugiausia dėmesio.

Straipsnis nėra naujas savo pasirinkta analizės perspektyva. Nagrinėti iš socialinio konstrukcionizmo perspektyvų, kaip yra kuriamas žinojimas apie korupciją ir kokiais kriterijais remiantis su juo mėginama „kovoti“, Lietuvoje pradėjo J. Aleknevičienė. Tačiau šio straipsnio naujumas pasireiškia pasirinktu analizės metodu ir objektu: indukcinio būdu, atsisakant išankstinių apibrėžimų ar teorinių sampratų ir pasirinkus kokybinius duomenų rinkimo ir analizės metodus (fokusuotas grupines diskusijas bei teminę analizę), mėginama išsiaiškinti ir dekonstruoti korupcijos sąvokos turinį tarp trijų skirtingą žinojimą turinčių grupių: ekspertų, turinčių giliausią mokslinį dalykinį žinojimą apie reiškinį, korupcijos kontrolės kryptis ir visuomenės nuomonę formuojančių gerai informuotų piliečių ir eilinių Lietuvos gyventojų.

Analizuojant korupcijos suvokimą mikro-, mezo- ir makrolygmenimis, gauti duomenys leido pagrįsti keletą kriminologinių teorijų prielaidas. Pirmiausia, žvelgiant į korupciją mikro-, arba individo, lygmeniu, kai keliami klausimai: egzistuoja ar ne korumpuoto žmogaus asmenybė, kas leidžia peržengti socialinių normų ribas, atsiskleidė amerikiečių kriminologo Davido Matzaos

delinkvencijos ir dreifo teorijos pritaikomumas. Aiškindamas jaunuolių padaromus nusižengimus – delinkvenciją – D. Matza mėgino surasti vidurio kelią tarp griežtų pozityvistinių aiškinimų ir klasikinės mokyklos idėjų. Jis atsisakė griežto pozityvistinio deterministinio suvokimo, kad egzistuoja delinkventinė asmenybė ir ją formuojantys, nulemiantys išoriniai veiksniai, o greičiau siūlė suvokti delinkvenciją kaip potencialią galimybę. Delinkventu gali tapti bet kas. Taip pat delinkvencija nėra nuolatinis būvis, bet greičiau ją galima suvokti kaip dreifavimą nuo normų laikymosi iki nusižengimų, tam tikromis aplinkybėmis demonstruojant konformistinį ar deviantinį elgesį. Kartu D. Matza išskyrė penkias pagrindines normų neutralizacijos technikas: (1) kaltės neigimas, (2) žalos neigimas, (3) aukos neigimas, (4) smerkiančiųjų pasmerkimas ir (5) apeliacija į aukštesnius autoritetus (Matza 1995, p. 182). Toks amerikiečių kriminologo delinkvencijos aiškinimas padeda paaiškinti ir korupcijos apraiškas individualiu lygmeniu. Pavyzdžiui, nurodant, kad negalima išskirti objektyvių korumpuoto asmens bruožų, o korupcijai „pasiduoti“ gali bet kas, priklausomai kaip argumentuos (sau) savo elgesį – atitinka dreifo sampratą. Kartu ir korupcijos pateisinimas aukštesniais prioritetais bei jos daromos žalos neigimas leidžia atpažinti D. Matza's įvardytas neutralizacijos technikas.

Kita teorija, kuri taip pat atskleidė savo aiškinamąją galią lietuviškosios korupcijos kontekste – taip pat amerikiečių sociologo kriminologo (D. Matza'os pirmtako) Edvino Sutherland'o diferencijuotos asociacijos teorija. Tai išmokymo teorija, teigianti, kad nusikalstamo ar nusižengiančio elgesio išmokstama komunikuojant su kitais, artimoje aplinkoje. Išmokstama tiek paties elgesio, tiek tokio elgesio pateisinimo – neutralizuojant socialinių normų poveikį. Tokie grupėje, arba diferencijuotoje asociacijoje, nusikalstamas ar nusižengiantis elgesys įsivyrėja tuomet, kai jį pateisinantys argumentai viršija tuos, kurie palaiko konformistinį elgesį (Dobryninas et al. 2008, p. 55–61). Tokiu būdu visuomenėje atsiranda tokios deviantinės ar nusikalstamos subkultūros, kuriose nusižengti yra ne tik kad priimtina, bet ir normalu. Būtent ši E. Sutherland'o teorija sudaro galimybę paaiškinti vadinamąsias korupcines subkultūras, kurios, kaip parodė tyrimas, Lietuvoje susiformavo atskirų profesijų ar užsiėmimo grupių pagrindu.

Ne mažiau reikšminga ir kita E. Sutherland'o teorija apie baltųjų apyvaklių nusikaltimus. Šios teorijos sukūrimas buvo proveržis, leidęs paaiškinti, kad nusižengimus, nusikaltimus daro ir galingieji, anaiptol nedeprivuoti visuome-

nės sluoksniai – baltosios apykaklės. Kriminologas parodė, jog nusikaltimai daromi ne tik iš skurdo ir desperacijos, bet juos vykdo ir padorūs, aukšto socialinio statuso asmenys savo profesinės veiklos rėmuose (Ibid., p. 62.). Kokybinio tyrimo metu išsakyta mintis, kad korupcija – dažniausiai turinčiųjų galią nusižengimas – aiškintina būtent baltųjų apykaklių nusikaltimų kontekste.

Tyrimo medžiaga leido indentifikuoti ir sociologo Roberto Merton'o (1910–2003) anomijos teorijos prielaidas. Jo aiškinimai, sukurti struktūrinės funkcinės sociologijos tradicijos kontekste, nusikalstamą elgesį aiškina kaip vieną iš adaptacijos būdų (Ibid., p. 68–77). Nusikaltimas padaromas tuomet, kai kultūroje akcentuojamų tikslų neįmanoma pasiekti konvencinėmis ir socialiai priimtinais priemonėmis. Tuomet vadovaujama principu „tikslas pateisina priemones“ ir visuomenės normos pažeidžiamos dėl savų interesų. Tokie aiškinimai pratęsia prancūzų sociologo Emilio Durkheim'o anomijos teoriją, pagal kurią socialinių ryšių silpnėjimas ir bendruomeniškumo mažėjimas atveria kelią benormiškumui – anomijai.

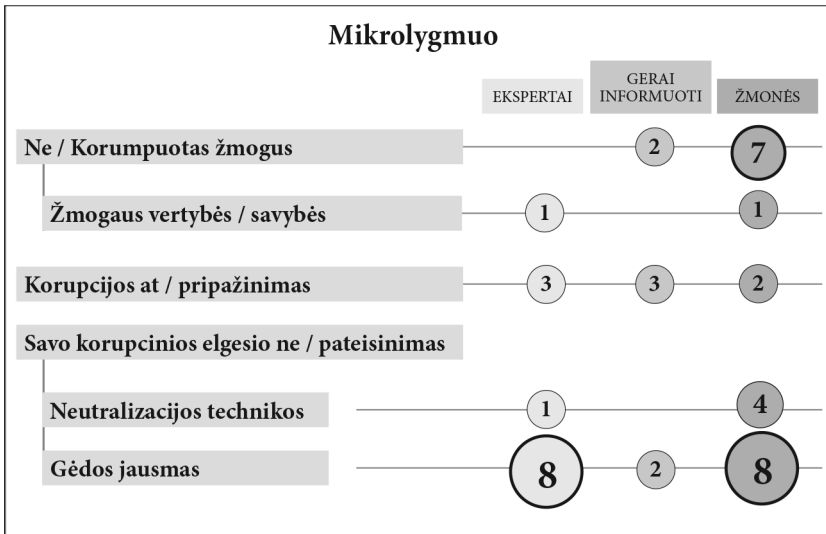
Straipsnį sudaro šešios dalys: įvadas, keturios turinio dalys: atskleidžiant trijų episteminių grupių korupcijos suvokimą mikro-, mezo- ir makrolygmenimis, jų korupcijos kontrolės ir prevencijos vertinimus, ir išvados.

I. Korupcijos problemos suvokimas mikrolygmeniu

Korupcijos analizė mikro- – individo – lygmeniu rėmėsi pagrindiniu klausimu, ar egzistuoja korumpuoto žmogaus tipas pozityvistine prasme. Taip pat ar veikia ir kokie savireguliacijos mechanizmai individualiu lygmeniu priimant sprendimą atlikti korupcinį veiksma. Tyrimų dalyvių klausta, kur yra riba, nuo kurios jau galima kalbėti apie korupciją. Interpretuojant E. Durkheim'o teorinių aiškinimų kontekste, mėginta užčiuopti, į ką reaguoja kolektyvinė sąmonė, koks yra jos jautrumas, kur yra riba, nuo kurios individas (kaip kolektyvinės sąmonės nešėjas) konkrečius veiksmus suvokia kaip korupcinius⁶.

⁶ I paveiksle ir paveiksluose žemiau pateikiami „MaxQDA“ programa gauti duomenys, kurie leidžia kiekybiškai įvertinti, kiek dėmesio kiekvienai temai skiria kiekviena iš trijų grupių. Kairėje pateikiamos temų, kuriomis diskutuota, kategorijos / pavadinimai. Dešinėje išskiriamos trys diskusijų grupės: „Ekspertai“, „Gerai informuoti“ (piliečiai) ir „Žmonės“ (iš gatvės). Žemiau po jais nurodomi absoliutūs skaičiai, kaip dažnai tam tikra tema kalbėjo diskusinių grupių dalyviai.

Ekspertai ir gerai informuoti piliečiai (žr. 1 pav.), skirtingai nei eiliniai gyventojai, suvokia, kas yra korumpuotas žmogus. Jų teigimu, korumpuoto asmens negalima suvokti pozityvistine prasme, nes nėra objektyvių tokio asmens bruožų: „<...> reikėtų kalbėti ne apie asmenybės profilį, ne apie savybes, bet reikėtų kalbėti apie kognityvinį profilį, į kurį įeina ir vertybinis pavyzdys, ir <...> viską, kas yra susiję su žmogaus mąstymu“ (EKSP, Inf. 4)⁷. Jų nuomone, „korumpuotas asmuo“ daugiau atitinka D. Matza'o delinkvento apibrėžimą, kuris suvokiamas kaip dreifuotojas, besilaikantis arba pažeidžiantis socialines normas priklausomai nuo situacijos. „Nudreifuoti“ į korupciją potencialiai gali bet kas ir tai labiau susiję su moralinėmis savybėmis: „<...> korupcija <...> išplaukia <...> iš jo godumo, tuštybių visokių kitokių“ (GIP, Inf. 3).

1 PAV. Episteminių grupių diskursai mikrolygmeniu

Skirtingai, eiliniai gyventojai, tik kalbėdami apie smulkiają korupciją, teigė, jog ji potencialiai gali pasireikšti bet kokiam asmeniui, nepriklausomai nuo jo sociodemografinių charakteristikų. Tačiau jie aiškiai įvardijo skirtį tarp eilinių

⁷ Čia ir toliau tekste citatos iš fokusuotų grupinių diskusijų pateikiamos taip: EKSP – ekspertų grupinė diskusija, GIP – gerai informuotų piliečių, ZIG – žmonių iš gatvės. „Inf. 3“ – nurodomas kalbėjusiojo informanto numeris.

žmonių ir užimančiųjų galios pozicijas. Pastarieji turi didesnę riziką tapti korumpuoti: „<...> yra žmonių, kurie greitai <...> pradeda mėgautis ta savo pozicija“ (ZIG, Inf. 2). Visuomenėje sklindanti tipinio korumpuoto asmens suvokimą apibūdino vienas iš ekspertų: „Vienas kraštutinumas pats plačiausias, kaip yra suvokiama, kad korupcija – tai yra valdžios blogis. O jei dar plačiau – blogis turinčio galių“ (EKSP, Inf. 1). Toks dvilypis korumpuoto žmogaus suvokimas rodo, kad žmonės iš gatvės selektyviai taiko moralės standartus eiliniams piliečiams (su kuriais greičiausiai tapatinasi) ir galingiesiems. Pirmųjų smulkiają korupciją jie pateisina, o pastariesiems priskiria tokias moralines savybes kaip savanaudiškumas, gobšumas ir pan. Ekspertas tokią poziciją apibūdino taip: „<...> tenka su visuomenės nariais bendrauti. Tai susidaro toks įspūdis, kad tas, kuris paėmė kyšį, jis yra besąlygiškai blogas. <...> Bet kai kalbame, kad tu irgi duodi kyšį, tu irgi blogas, čia jau gaunasi toksai savotiškas dalykas. Lyg aš ir nesu toks blogas. Nesuprantama tokia pati blogybė“ (EKSP, Inf. 2).

Kitas klausimas – kur yra riba, nuo kurios kolektyvinė sąmonė į tam tikrą fenomeną reaguoja kaip į pažeidimą ar net nusikaltimą. Visos trys episteminės grupės, nagrinėdamos korupcijos atpažinimo procesą, įvardijo tuos pačius dalykus, tik akcentus dėliojo kitaip. Ekspertai atkreipė dėmesį į visuomenės suvokimo ir įstatymo selektyvumą: „Aukščiausias teismas yra aiškiai pasakęs, kad nusikaltimų valstybės tarnybai byloje, jeigu vertiname veiksmus, kuriuos padarė ne valstybės tarnautojui prilygintas asmuo, o privataus sektoriaus asmuo, tai reikia žiūrėti visai kitaip. Tai reikia žiūrėti labai lanksčiai. Jam galima daug daugiau negu valstybės tarnautojui“ (EKSP, Inf. 5), nors, jų manymu, abiem atvejais pažeidžiamas tas pats sąžiningumo principas.

Eiliniai gyventojai teigė, jog ribą, nuo kurios veiksmas laikytinas korupciniu, lemia kontekstas. Egzistuoja aiškios subkultūros ir sritys, kur konkretus veiksmas nebus laikomas korupcija: „<...> medicinoje kartais tas pats veiksmas yra dažnai kitaip suprantamas. <...> ne visą laiką suprantamas kaip kyšis. Tiesiog kaip kažkokia tai dovana ar atsidėjimas. <...> Tiesiog supratimas, kas yra kyšis, gal net kažkur priklauso nuo to socialinio konteksto“ (ZIG, Inf. 6).

Gera informuoti piliečiai korupcijos atpažinimo klausimą atskleidė per politinio elektorato pavyzdį. Anot jų, kiekvienos politinės partijos elektoratas yra daugiau mažiau pastovus ir skiriasi nuo kitų socialiniais bruožais: turtine padėtimi, išsilavinimu, užimamomis pareigomis. Šie bruožai lemia ne tik partinį pasirinkimą, bet ir požiūrį į korupciją. Aukštesnių socialinių sluoksnių, išsilavinimo rinkėjai kritiškiau ir jautriau vertina, greičiau atpažįsta / pripažįsta

korupcijos apraiškas ir nedemonstruoja beatodairiško lojalumo politinei jėgai, kuriai krinta korupcijos šešėlis.

Kalbant apie korupcinio elgesio pa(si)teisinimą, jam daugiau dėmesio skyrė gyventojai ir ekspertai (žr. 1 pav.). Abi grupės įvardijo tokius korupcinio elgesio pateisinimo būdus, kuriuos D. Matza įvardijo kaip „apeliavimą į aukštesnes vertybes“: „<...> *paimk jautriausią ir tikėtinausią situaciją – nelaimę artimam žmogui medicinoje. Tai tu gi...<...> Po to gydytojui, tu ir pareigūnui duosi*“ (ZIG, Inf. 5); „*Medicinoje lengviausia ir ne taip sudėtinga pažeisti savo kažkokius griežtus moralinius įsitikinimus, nes jei žmogus artimas ir žinai, kad tikrai... Na, gal nebūtinai žinai, bet įtari, kad taip gali būti, kad daktaras nepadarys taip gerai, kaip galėtų padaryti*“ (ZIG, Inf. 6). Kitos normų neutralizavimo technikos – tai tokių argumentų kaip: „visi taip daro“, „kiti ima daugiau“, „mažai uždirbu“ ir pan. naudojimas. Tai rodo, jog visuomenė iš principo pripažįsta korupciją kaip nusižengimą (kitaip nereikėtų teisintis), bet, neutralizuodama moralinių normų poveikį, ją pateisina.

Vienas efektyviausių elgesio reguliavimo mechanizmų – gėdos jausmas. Ekspertų teigimu, gėda yra vidinis indikatorius, pasakantis, kad asmens elgesys neatitinka jo paties vidinių standartų. Ji atlieka socialinės kontrolės funkciją. Todėl šiuo atveju pagrindinis yra socializacijos klausimas – kokiomis vertybėmis ir standartais žmogus vadovaujasi. Ekspertų pastebėjimu, egzistuoja subkultūros, užsiėmimo grupės, kur, kaip teigė sociologas kriminologas E. Sutherland'as teorijoje apie diferencijuotas asociacijas, būti korumpuotam yra tikėtinas ir normalus, o ne deviantinis elgesys. Tokiose subkultūrose gėdos jausmas dėl korupcijos tiesiog nekyla. Priešingai, jose asmuo net gali patirti spaudimą elgtis korupciškai: „<...> *Pas mus, jis sako, visais laikais visur ir visada poste visi ėmė. Nes tas, kuris neimdavo, mes jį labai greitai išspirdavome, nes tokiam tarp mūsų yra ne vieta*“ (EKSP, Inf. 5). Gėdos jausmo nebuvimas labiausiai būdingas baltųjų apykaklių korupcijoje: „*Pas juos ne gėdos jausmas, o nerimo <...> Gėdos neturi*“ (EKSP, Inf. 6); „*Nėra ten gėdos <...> sakau: jeigu gėda, tai, matyt, gailitės? <...> Man sako: aišku, sako, kad gailiuosi. <...> Ko gailitės? Gailiuosi, kad pagavo*“ (EKSP, Inf. 5).

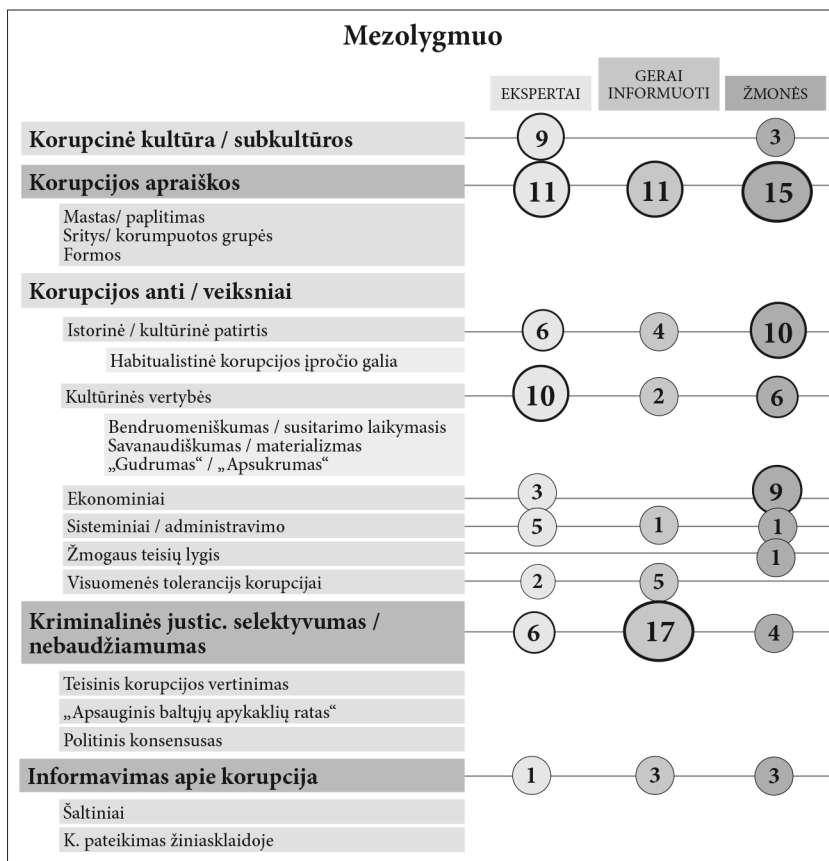
Kita vertus, gėdos jausmas gali kilti, bet jis neutralizuojamas, kai siekį būti sąžiningam nukonkuruoja kitos kolektyvinės vertybės – noras būti sėkmingam, turtingam ir pan.: „*Jeigu žmogus sugalvoja pateisinimą savo paties elgesiui, tai jis atitinka savo paties savo normalų, idealų „Aš-vaizdą“, kad viskas tvarkoje. Aš esu „smart“ žmogus ir aš imuosi tokių strategijų, kokios yra priimtinos mūsų visuomenei. Tuomet gėdos jausmas, aišku, nebus ir prevencijos nebus*“ (EKSP, Inf. 4).

Daugiau apie politinę korupciją kalbantys gerai informuoti piliečiai (tarp kurių buvo ir politikų, ir žurnalistų) kategoriškai teigė, kad baltųjų apykaklių sluoksniuose gėda kaip prevencinė priemonė neveikia. Čia korupcija yra racionaliai pasirinkta strategija siekti savo tikslų. Eiliniai gyventojai atkreipė dėmesį į viešumo galią. Tačiau viešumas, jų manymu, greičiau sukelia baimę, bet ne gėdą. Iš fokusuotų grupinių diskusijų paaiškėjo, jog gėdos jausmas susijęs su fundamentalesniu – įsipareigojimo sociumui, bendruomenei, kuriai priklausai, klausimu. Gerai informuotų piliečių požiūriu, korupcijos prevencija turėtų prasidėti „<...> per bendruomeniškumo jausmą. Mes sėdime viename laive, vienoje valtyje, o korupcinė schema yra ta schema, kurioje dvi šalys susitaria, kaip turėti naudą visų likusiųjų sąskaita <...>. O mums reiktų kreipti taip, kad jeigu dvi šalys tariasi, tai kad jos tartųsi kaip padaryti, kad geriau būtų visiems“ (GIP, Inf. 3). Įsipareigojimo bendruomenei argumentas referuoja į E. Durkheim'o anomijos ir socialinių ryšių teoriją – kuo silpnesni socialiniai ryšiai tarp individo ir bendruomenės, kuo jis mažiau jai įsipareigojęs ir mažiau jaučiasi esąs jos dalis, tuo tampa lengviau pažeisti socialines normas.

Taigi egzistuoja dvejopas korumpuoto žmogaus suvokimas. Viena vertus, matžiškąja prasme korumpuotas gali tapti bet kuris asmuo, jeigu tik suranda savo elgesio pateisinimą. Antra vertus, korupcija labai aiškiai lokalizuojama turinčiųjų galią – baltųjų apykaklių sluoksnyje, atskirose subkultūrose. Iš principo toks suvokimas atspindi vyraujančią darbinę korupcijos apibrėžimą. Tokią lokalizaciją labiausiai linkę daryti eiliniai gyventojai, kurie labai aiškiai įvardija galingųjų ydas, bet kartu visiškai nereflektuoja savęs – jog smulkiosios korupcijos atveju pažeidžia tą patį sąžiningumo principą. Taip pat gėdos jausmo nebuvimas korupciniuose veiksmuose indikuoja gilesnį – atsiribojimo nuo sociumo, bendruomeninių ryšių silpnėjimo – reiškinių.

II. Korupcijos problemos suvokimas mezolygmeniu

Aptariant korupciją mezo- – visuomenės – lygmeniu, kilo daugiausia diskusijų ir išryškėjo daugiausia temų (žr. 2 pav.). Išskirtinos šios pagrindinės: (1) korupcijos kultūra / subkultūra; (2) korupcijos apraiškos; (3) korupcijos veiksniai; (4) kriminalinės justicijos selektyvumas / nebaudžiamumas; (5) informavimas apie korupciją.

2 PAV. Episteminių grupių diskursas apie korupciją mezolygmeniu

Daugiausia korupcijos kultūrai / subkultūrai dėmesio skyrę ekspertai pažymėjo, jog korupcinė kultūra Lietuvoje egzistuoja visą nepriklausomybės laikotarpį. Tačiau kartu su ekonomine šalies raida jos formos tapo labiau užslėptos ir rafinuotesnės: „Mes nematome aiškaus brutalaus. <...> Atsiranda tokios subtilesnės korupcijos formos. Mes pradėjome kalbėti apie politinę korupciją, na apie partijų finansavimą <...>“ (EKSP, Inf. 5). Skirtingai nuo subkultūrų, korupcinę kultūrą ekspertai sieja su smulkiąja korupcija ir apibrėžia kaip eilinių visuomenės narių įprotį duoti kyšius, smulkias dovanėles įvairiose institucijose ir situacijose. Vertindami šį reiškinį, ekspertai mini „supuvusio obuolio“

doktriną, pagal kurią principo pažeidimas vienoje srityje pasėja normų nepaisymo virusą visoje sistemoje. Šiuo atveju sąžiningumo principo pažeidimas smulkiosios korupcijos atveju atveria galimybę jį pažeisti ir kituose lygmenyse ir taip nutiesia kelius stambiajai korupcijai: „Sako: Jūs neturite ką veikti, taip? Teisėją už dešras ir už butelį patraukėte atsakomybėn, sugadinote žmogui gyvenimą. Jį nuteisėt. Bet <...> aš visada reflektuoju, kad, žinote, čia ne mano problema, kad jisai suklastojo numerį, atbulinėm datom priėmė nutartį už dešrą, kyšį. <...> galima drąsiai retoriškai klausti, ką jis padarytų už didelę sumą, kuri visuomenės suvokime jau yra tikrai korupcinė suma“ (EKSP, Inf. 5).

Tačiau įdomu tai, kad eiliniai piliečiai tokios aiškios sąsajos tarp smulkiosios ir stambiosios korupcijos neižvelgia. Gyventojų suvokimu, smulkioji korupcija yra greičiau „išprievartauta“, kuomet kaltas yra kyšį imantis (dažniausiai galios pozicijas užimantis), bet ne duodantis asmuo. Ekspertų pastebėjimu, toks selektyvus žmonių iš gatvės supratimas įtvirtintas ir įstatymuose: „Jūsų pasakymas yra įstatyme įtvirtintas. <...> kyšio davėjas arba papirkėjas gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Įstatymų leidėjas įstatymų lygmeniu pasakė, kad na iš dviejų blogybių, jei atitinka tam tikras sąlygas (padeda išaiškinti), jis yra atleidžiamas. Jis yra geresnis“ (EKSP, Inf. 5).

Kartu su korupcijos kultūra, tyrimo dalyvių nuomone, egzistuoja ir jau minėtos korupcinės subkultūros. Lietuvoje jos aiškiai siejamos su tokiomis profesinėmis grupėmis kaip medikai, o anksčiau ir muitininkai bei kelių policija (apie pastarąją kalbėjo būtuojų laiku). Šiose grupėse korupcinis elgesys dažnai suvokiamas kaip normalus ar net pageidautinas. „Atėjo vienas jaunas muitininkas. Vyrai sako: „Mes čia susirinkome po darbo penktadienį pasidalinti pinigais.“ „Vyrai, jūs nepykite, nes yra tokia situacija. Aš jūsų neišduosiu, bet aš negaliu imti.“ „Kodėl?“ Jis atsakė, jog bijo, nes pas jį mažas vaikas ką tik gimė, jauna žmona. Vat yra rizika. „Tvarkoje, mes paspaudėme rankas, išsiskyrėme.“ <...> Praėjo trys ar keturi mėnesiai. Atėjo tas pats muitininkas ir sako: „Vyrai, priimkite atgal. Nebegaliu gyventi. Žmona pretenzijas reiškia, negaliu sau to leisti.“ (EKSP, Inf. 5).

Tačiau korupciją medicinoje ekspertai buvo linkę aiškinti ne tik kaip iškreiptų vertybių (savanaudiškumo, godumo) padarinį, bet ir ekonominėmis priežastimis – kaip desperacinį elgesį: „Jie man sako, kad mes visi imame. Mums atneša. Dvidešimt, keturiasdešimt litų. Bet <...> kokia yra gėda man, žmogui su aukštuoju išsilavinimu. Man kiša tuos pinigus, sako, aš su dideliu

malonumu neimčiau, bet aš negaliu neimti, kadangi aš negaunu to atlyginimo, kažkokios ten tos rezidentų stipendijos. Man benziniui neužtenka“ (EKSP, Inf. 5). Žmonės iš gatvės, aiškindami korupciją medicinoje, atkreipė dėmesį į kitą reiškinių pusę – kyšius duodančius asmenis. Jų manymu, atsilyginti ar iš anksto atsidedoti medikui yra tapę socialine norma, kuri yra įgijusi prievartinį pobūdį: „<...> duoda ne dėl to, kad turi labai daug, bet dėlto, kad taip reikia. *Nepatogu neduoti“* (ZIG, Inf. 3). Kartu jie pripažįsta ir eilinių gyventojų kaltę dėl plintančios korupcijos, pastebėdami tą mistifikuotą įsitikinimą, jog, atsilyginus medikui, bus geriau. „<...> tikrai na, gydytojai nedaro blogiau. <...> Jeigu tu man čia jau nedavei, tai tikrai užsiūsiu kur nereikia arba nedasiūsiu, arba skalpelį paliksiu pilve. *Nagi tikrai taip nedaro“* (ZIG, Inf. 3).

Vertindami korupcijos mastus visuomenėje, tiek ekspertai, tiek gerai informuoti piliečiai aiškiai įvardijo, jog korupcija yra socialinis konstruktas, dėl to negalima įvertinti jos paplitimo objektyviai. Ekspertų teigimu, viena vertus, korupcija politiniame diskurse vis dar nuvertinama kaip nereikšminga problema ir jos paplitimas suprantamas kaip nedidelis. Antra vertus, žiniasklaida dažnai utriruoja ir išplečia korupcijos mastą. „*Žiniasklaidos dėmesys yra milžiniškas ir žiniasklaida truputį išpučia tą burbulą realiai. Kaip, tarkime, prekyba žmonėmis ir korupcija – tai labai eskaluoja tą problemą ir iš tikrųjų realūs skaičiai neatspindi tai, ką kalba žiniasklaida ar masinės informavimo priemonės“* (EKSP, Inf. 6). Gerai informuotų piliečių pastebėjimu, korupcijos „paūmėjimai“ siejasi su politinėmis kadencijomis ir kovomis prieš rinkimus, kuomet į viešąją erdvę „išmetama“ daugiau nei paprastai korupcinių faktų.

Eiliniai gyventojai aiškiai įvardijo, kad korupcija yra labai paplitusi ir daugiausia – aukštesniuose valdininkų sluoksniuose. Korumpuočiausiais gyventojai laikė: savivaldos sektorių (ypač regionines savivaldybes), mediciną, aukštus valdininkų sluoksnius, politiką ir verslą. Kaip pavyzdžius jie minėjo neskaidrius savivaldybių sprendimus dėl nekilnojamojo turto projektų; politikų sprendimus dėl infrastruktūrinių projektų; stambiojo verslo monopolijas. Pabrėžtina, kad būtent šios sritys ir grupės dažniausiai aptariamos žiniasklaidoje. Kaip teigiamą išimtį gyventojai minėjo tik kelių policiją: „<...> kiekvienas žmogus, ypač paprastas vairuotojas, pajusdavo su kelių policija. Bet, atrodo, išsprendė vyrų tuos klausimus ir dabar labiau nukenčia, kurie bando kažką ten įkišti arba pasiūlyti“ (ZIG, Inf. 5).

Gerai informuoti piliečiai, tarp kurių buvo ir žiniasklaidos atstovų, daugiausia kalbėjo apie baltųjų apykaklių korupciją ir ypač politinę korupciją. Korupcijos „paūmėjimą“ valdžios sektoriuje jie siejo su Europos Sąjungos parama Lietuvai. Ministerijų lygmeniu priimami sprendimai dėl prioritetų, lėšų paskirstymo ir skyrimo, anot jų, atveria daugiau galimybių korupcijai.

Komentuodami korupcijos formas ir paplitimo sritis, ekspertai daugiausia dėmesio skyrė smulkiajai korupcijai. Būtent ji, ekspertų teigimu, didina Lietuvos korupcijos indeksą ir išskiria ją tarptautiniame kontekste. Kaip labiausiai korumpuotas sritis jie išskyrė medicinos sektorių ir korupciją versle. Taip pat, jų pastebėjimu, dažnai tokie reiškiniai kaip monopolijų kūrimasis net nesuvokiami kaip korupcija. Tai rodo, jog įstatymų leidyba atsilieka nuo kintančių korupcijos formų: *„Kai mes kalbame apie tokį korupcinį reiškinį – prekyba poveikiu. Apie kurį niekas tada negalvojo, kad galima prekiauti kažkokiu tai poveikiu. Tai tos išraiškos formos jos nuolat kinta“* (EKSP, Inf. 6). Korupcijos formos Lietuvoje nuolat kito: nuo brutalių ir akivaizdžių (kyšininkavimas, pirklinėjimas) iki labiau rafinuotų (pvz., prekyba poveikiu, politinė korupcija, partijų finansavimas, protekcijos, favoritizmas ir pan.), kurias tampa sunkiau identifikuoti ir įrodyti.

Kita, ypač ekspertų ir gyventojų dėmesio daugiausia sulaukusi tema – korupcijos veiksniai. Išskirtinos šios, jų paminėtos, veiksnų / antiveiksnų kategorijos: (1) istorinė kultūrinė patirtis; (2) kultūroje vyraujančios vertybės; (3) ekonominiai veiksniai; (4) sisteminiai administravimo veiksniai; (5) žmogaus teisių lygis; (6) visuomenės tolerancija korupcijai. Pirmosios trys buvo aptariamoms daugiausia.

Kaip istorinė kultūrinė patirtis buvo minimas sovietmetis. Korupcinis elgesys, eilinių piliečių manymu, tai iš dalies sovietinio mąstymo padariniai: *„Sovietmečiu ilgiau gyvenę nei aš turbūt labiau yra įpratę duoti. Nes visur duodavo: autoservise, parduotuvėje, kad iš sandėliuko žirnelių duotų“* (ZIG, Inf. 1). Šis sovietinis mentalitetas, ekspertų manymu, daugiausia ir gali paaiškinti smulkiają korupciją. Tačiau kaip korupcijos veiksnius jie vis dėlto labiau akcentavo kultūroje vyraujančias vertybes. Korupcija visuomenėje plinta dėl materialinių vertybių įsigalėjimo ir savanaudiškumo. Taip pat ją skatina sėkmės kulto propagavimas: *„Pasižiūrėkite į tą materialinių vertybių puoselėjimą. Į tą verslo kultūrą kur nors Amerikoje. Tai lyg ir atrodo jau normalu, kad bet kurio milijonieriaus galėtum klausti ir jis atsakyty, kad pirmas milijonas nelabai švariai buvo uždirbtas. Bet lyg ir normalu versle, nes mes visi suprantame, kad*

tavo tikslas yra kažkoks tai praturtėjimas, kur visi sutinka, kad tai yra vertybė“ (EKSP, Inf. 2). Tai pakartoja R. Merton'o inovacinio elgesio aiškinimą, kur kultūros iškeltas tikslas pateisina neteisėtas priemones. Kita vertus, ekspertų nuomone, egzistuoja vertybės, kurios veikia kaip korupcijos antiveiksniai. Tai bendruomeniškumas *durkheimiška* prasme ir įsipareigojimas kolektyvui, kurio dalimi jautiesi esąs. Žmonės iš gatvės kaip pagrindinius korupcijos veiksmus įvardijo ekonomines priežastis. Geriausias to pavyzdys, jų manymu, yra korupcija medicinoje.

Ekspertai, vertindami korupcijos priežastis, daugiausia akcentavo sisteminius administracinius veiksmus. Anot jų, korupcija yra nesutvarkytų santykių „liga“. Todėl neatsitiktinai Lietuvos medicinoje tiek daug korupcijos apraiškų, nes ši sritis iki šiol nėra reformuota iš esmės. Gyventojai dar atkreipė dėmesį į žmogaus teisių lygį šalyje. Anot jų, atsparesnė korupcijai yra ta visuomenė, kuri žino savo teises ir netoleruoja korupcijos apraiškų. Netoleranciją korupcijai kaip antiveiksnį ypač akcentavo gerai informuoti piliečiai: „<...> *kažkada sakė, kodėl jis geras meras: gerai, kad jis vagia, bet nors miestui kažkiek duoda*“ (EKSP, Inf. 2). Jie atkreipė dėmesį, jog susitaikymo su korupcija laikysena, ypač politinės korupcijos atveju (kai, pavyzdžiui, vis tiek balsuojama už neskaidrius politikus), atima iš visuomenės vienintelį jos įrankį kontroliuoti savo išrinktus atstovus.

Ypač daug dėmesio diskusijų metu sulaukusi tema – kriminalinės justicijos selektyvumas ir nebaudžiamumas (žr. 2 pav.). Gerai informuotų piliečių (tarp kurių buvo ir politikų, ir žurnalistų) manymu, baudžiamosios justicijos selektyvumas Lietuvoje yra akivaizdus. Baltųjų apykaklių nusižengimai, anot jų, ne tik neištiriami, nesulaukia bausmės, bet neretai net nėra identifikuojami kaip tokie, į juos nereaguojama. Žmonių iš gatvės pastebėjimu, toks baltųjų apykaklių nebaudžiamumas didina visuomenės nusivylimą teisės sauga ir neteisengumo jausmą. Komentuodami šią situaciją, ekspertai, viena vertus, pripažino, jog esami baudžiamieji įstatymai suformuoti taip, kad „nemato“ baltųjų apykaklių nusikaltimų (jie sunkiai kvalifikuojami ir neįrodomi), taip pat atskiros žmonių kategorijos įstatyme traktuojamos skirtingai. Tokie įstatymo taikymo keblumai sukelia visuomenei neteisengumo išpūdį.

Diskutuodami apie galingųjų nebaudžiamumą, gerai informuoti piliečiai iškėlė mintį apie politinio konsensuso arba apsauginį baltųjų apykaklių ratą. Anot jų, politinės jėgos ar atskiri politikai turi nusižengimų, apie kuriuos žino politiniai konkurentai. Todėl neatsiranda valios išviešinti konkurentų nusižengimų ir pareikalauti atsakomybės, nes patys yra pažeidžiami. Tokiu būdu formuojasi

uždaras tylėjimo ratas, panyrama į pilkąją zoną. „*Dabar dėl politinio konsensuso, tai akivaizdu – tas ore kabo. Kad nepaisant biudžeto finansavimo partijoms, to modelio sukūrimo, partijos išleidžia politinėms kampanijoms ir jų poreikiai yra žymiai didesni, negu yra realiai. <...> politinis konsensusas nėra reglamentuotas. Tos pilkos zonos yra priimtinos visoms politinėms jėgoms, politinėms partijoms. Nes nei vienos negirdėjau, kuri keltų šitą klausimą*“ (GIP, Inf. 5).

Nebylus susitarimas korupcinius veiksmus nutylėti, neviešinti yra parankus visoms politinėms jėgoms. Tačiau, kaip pastebi gerai informuoti piliečiai, valia išviešinti nesąžiningus politinių priešininkų veiksmus dažnai atsiranda kovų prieš rinkimus metu.

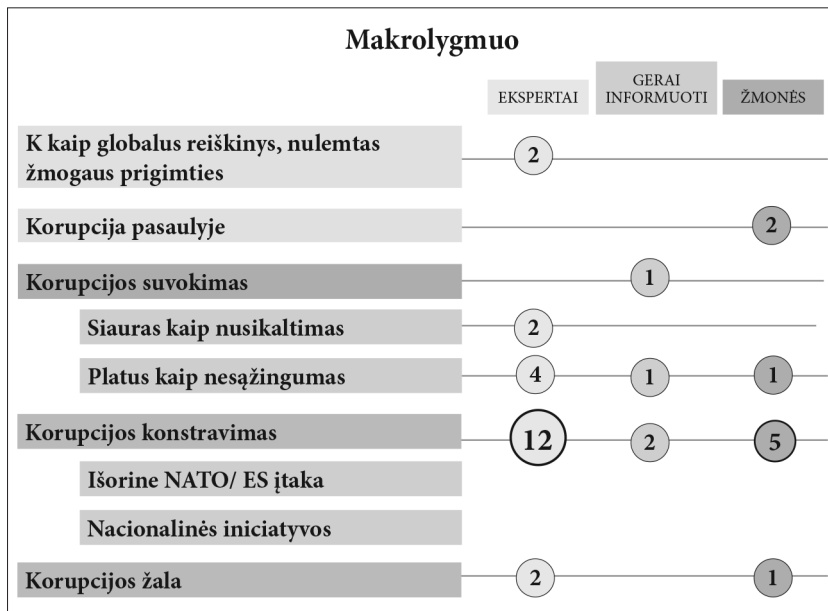
Tačiau akivaizdu, kad apie korupcijos atvejus sužinoma ne tik iš asmeninės patirties. Kokie yra pagrindiniai šaltiniai apie korupciją? Eiliniams gyventojams, be asmeninės ir artimųjų patirties, – tai žiniasklaida. Atkreiptinas dėmesys, jog žiniasklaidos atstovai, žurnalistai, šiame tyrime buvo įtraukti kaip gerai informuoti piliečiai. Todėl aukščiau tekste pristatyta jų nuomonė atspindi žiniasklaidos, kuri yra gyventojų informacijos šaltinis, turinį. Todėl šių dviejų episteminių grupių nuomonių sutapimai greičiausiai yra neatsitiktiniai. Kita vertus, žiniasklaidos atstovai kritiškai reflektavo korupcijos temos pateikimą masinėse informavimo priemonėse. Jų manymu, korupcinių temų padaugėja prieš rinkimus. Taip pat jie pabrėžė, jog žiniasklaida gali atlikti ne tik visuomenės informavimo, bet ir jos formavimo funkciją. Ypač tai akivaizdu tais atvejais, kai žiniasklaidos priemonės valdo stambusis verslas. Tokiu būdu jis įgyja svertus formuoti savo įvaizdį, nutylėdamas korupcijos faktus ir tendencingai pateikdamas informaciją.

Taigi mezolygmeniu korupcijos tema sukėlė daug diskusijų visose trijose episteminėse grupėse, to negalima būtų pasakyti apie makrolygmenį – problemos apmąstymą globaliame kontekste.

III. Korupcijos problemos suvokimas makrolygmeniu

Problemos matymas globaliu (makro-) lygmeniu rodo, kiek yra suvokiamas kontekstas, kiek tam tikra nacionalinė problema, nagrinėjamu atveju – korupcija, suprantama ne tik kaip lokalus, konkrečiai socialinei sistemai būdingas, bet pasaulinis reiškinys. Diskusijos parodė, jog žmonės iš gatvės ir gerai infor-

muoti piliečiai Lietuvoje nėra linkę diskutuoti apie korupciją makrolygmeniu (žr. 3 pav.). Daugiau apie ją kaip pasaulinį reiškinį kalba ekspertai.

3 PAV. Episteminių grupių diskursai makrolygmeniu⁸

Ekspertų manymu, korupcija yra globalus reiškinys, kylantis iš moralinių žmogaus savybių (gobšumo, savanaudiškumo), o socialinis kultūrinis kontekstas tik lemia jos raiškos formas. „Korupcija“ tėra etiketė tokioms nesąžiningumo apraiškoms pavadinti. Panašiai ir gyventojai korupciją pavadino pasauline „liga“, kurios išraiškos formas lemia ekonominis šalių išsivystymas.

Analizuodami egzistuojančias korupcijos sampratas, ekspertai išskyrė dvi: *siaurąją* ir *plačiąją*. Siaurąja prasme korupcija suvokiama kaip baudžiamoji teisinė sąvoka – nusikaltimas. Ją vartoja pareigūnai, dirbantys baudžiamojo persekiojimo srityje (prokurorai, teisėjai). Tačiau toks siauras supratimas, ekspertų vertinimu, apsunkina korupcijos prevenciją. Apibrėžiant korupciją kaip nusikaltimą, su ja susijusios tikslinės pažeidžiamos grupės užima gynybinę

⁸ 3, 4 ir 5 paveiksluose raidė „K“ žymi korupcijos sąvoką.

poziciją ir bet koks dialogas, siekiant mažinti korupcijos apraiškas, negali plėtotis. „Kai pradedi kalbėti apie prevencinius dalykus, kas galėtų padėti užkirsti kelią ir kaip turėtų būti sprendžiamos tos problemos, tuomet visi, su kuriais imi diskutuoti, visi užima gynybinę reakciją, nes jie priima, kad mes arba bet kas iš mūsų kalba su jais kaip su nusikaltėliais, kurie daro korupcinio pobūdžio nusikaltimus“ (EKSP, Inf. 1). Skirtingai, vadovaujantis platesne korupcijos – kaip moralinės problemos – samprata, atsiveria galimybės visuomenės savianalizei. Tuomet atviriau diskutuojama ir analizuojama, kur glūdi korupcijos užuomazgos ir kaip užkirsti jai kelią. Ekspertų pateikti pavyzdžiai: nusirašinėjimas per egzaminus, mokesčių vengimas, nesąžininga konkurencija ir kt. – tai praktikos, kylančios iš pagrindinio – sąžiningumo, bendrų taisyklių laikymosi – principo pamynimo. Toks sąžiningumo principo nepaisymas ilgainiui gali įgauti formas, kurias baudžiamasis įstatymas apibrėžia kaip korupciją.

Tačiau ar korupcija yra socialinis faktas, nulemtas tam tikrų veiksmų, ar visgi dirbtinis konstruktas? Nagrinėdami tai, ekspertai susiejo korupcijos diskurso atsiradimą ar „paūmėjimą“ Lietuvoje su šalies tapimu NATO ir Europos Sąjungos nare. Anot jų, tai buvo postūmis savianalizei: peržiūrėti vykstančią praktiką šalyje, ją įvertinti ir imtis priemonių. Kita vertus, nors įstatymų leidyba, antikorupcinės programos buvo inicijuotos Vakarų, Lietuvoje buvo pribrėdęs natūralus poreikis išsiti ir spręsti savo problemas. „Tuo metu labai išaiškėjo politinis siekis įstoti į tokias organizacijas kaip NATO ir ES ir mūsų partneriai mums pasakė, kad pas mus yra problemų: „Jūs norėdami tapti mūsų bendrijų nariais turite didžiausią dėmesį skirti kovai su korupcija. Pradėsite tvarkytis, tada žiūrėsime ir turbūt priimsime į klubą.“ Bet tai yra išorinės... Ir iškart kalbėdamas man į galvą ateina mintis, kad tą problemą jie sužinojo dėl to, kad mes patys Lietuvoje, viduje, ją suvokėme kaip problemą“ (EKSP, Inf. 1). Taigi „kova su korupcija“ nebuvo vien primesta iš šalies, ji – ir nacionalinių iniciatyvų rezultatas. Tai, kad narystė NATO ir ES paskatino spręsti korupcijos problemą šalyje, įvardijo ne tik ekspertai, bet ir visuomenės nariai.

Klausimas, kaip atpažinti korupciją, gali būti užduotas ne tik mikro- (į ką reaguoja individas), bet ir makrolygmeniu. Vienas kriterijų, kaip atpažinti korupciją makrolygmeniu ir iki kurios ribos ją dar galima pateisinti, – tai jos daroma žala. Ekspertų manymu, žala turi būti matuojama ne tiek materialine, kiek moraline prasme. Korupcinis veiksmas pažeidžia pamatinius principus ir toks pažeidimas atveria kelią kitiems nusizengimams: „Jis iškreipė valstybės

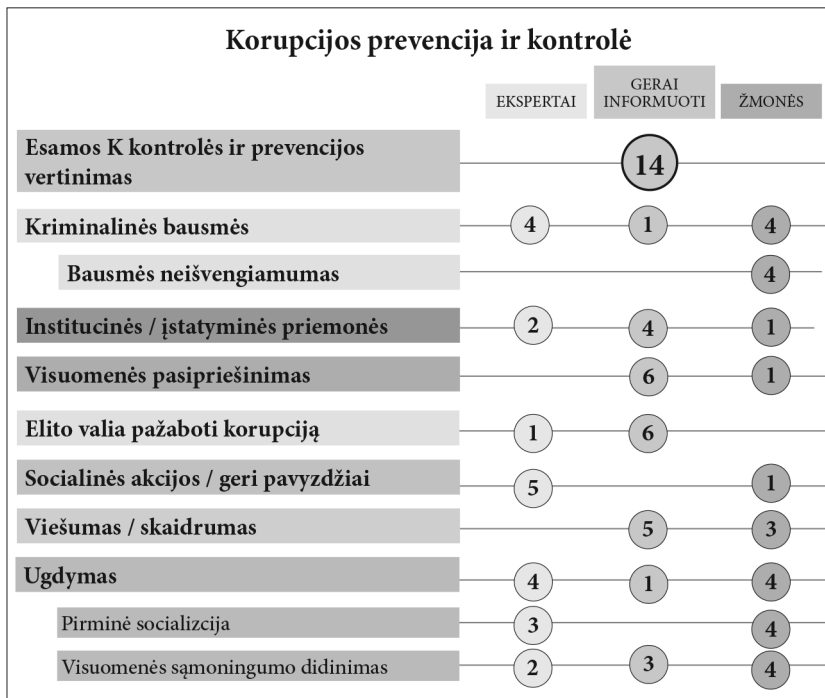
teisingumo sampratą, t. y. ką valstybė turi užtikrinti. <...> Tu gali žalos niekam nepadarinti, bet jeigu tu suorganizuosi viešą pirkimą taip, kad valstybė neišleis daugiau pinigų, bet nusipirks butą kažkoks verslininkas ir jam gerai. Bet iš esmės tu iškreipei visą valstybės kaip...“ (EKSP, Inf. 2). Skirtingai nuo ekspertų, eiliniai piliečiai korupcijos žalą linkę apibrėžti materialiniais terminais – kaip didelius pinigus „saujelei lobstančių“: „Bet yra ta kita, didžioji korupcija, kurios pasėkoje įstatymai, valstybės strategijos, kur nuo to visai valstybei, visai tautai yra blogiau. Aš manyčiau, kad didesnė problema yra šitame lygmenyje. <...> eina milijonai. Juk tie milijonai eina už didelius dalykus. O tie dideli dalykai, kodėl duoda kyšius? Reiškia, priima sprendimus, naudingus ne žmonėms, ne didžiajai visuomenei, o saujelei lobstančių žmonių“ (ZIG, Inf. 3).

Taigi nors pripažįstama, jog korupcija yra pasaulinis reiškinys, apmąstyti ją šiame kontekste yra labiau linkę ekspertai. Egzistuojanti siauroji kaip nusikaltimo korupcijos samprata sukelia gynybinę reakciją ir mažina diskusijos apie korupcijos prevenciją galimybes visuomenėje. Taip pat skirtingai suprantama korupcijos daroma žala. Eiliniai piliečiai ją suvokia kaip dideles pinigines sumas, pasisavintas galingųjų ir turtingųjų, ekspertai tai mato kaip pamatinių sąžiningumo ir įsipareigojimo savo valstybei principų sulaužymą.

IV. Korupcijos prevencijos ir kontrolės vertinimai

Korupcijos prevencijos ir kontrolės tema diskusijų metu sulaukė daugiausia dėmesio (žr. 4 pav.). Ypač ji buvo aktuali gerai informuotiems piliečiams, nes atvėrė kelią esamos korupcijos kontrolės ir prevencijos vertinimams ir kritikai. Diskusijų epicentre buvo Valstybinės tarnybinės etikos komisijos (toliau – VTEK) veikla – kaip neveiksmingos korupcijos kontrolės pavyzdys. Anot gerai informuotų piliečių (tarp kurių buvo ir politikų, ir žurnalistų), ši institucija tik didina neskaidrumą ir „tarnauja kaip skydas korupcijai“. „*Tos struktūros, kurios tarsi turėtų (kaip VTEKas) padėti institucijoms, kurios prielaidas sukuria didesniai skaidrumui. Nu, jos tam skaidrumui pieno pripila*“ (GIP, Inf. 5). Taip pat buvo kritikuojamas ydingas lobizmo įstatymas, antikorpucinių priemonių planai, kurie savo turiniu ir tikslais yra pažangūs, tačiau realiai nevykdomi dėl lėšų ir žmogiškųjų išteklių trūkumo. Ir priešingai, pernelyg daug lėšų skiriama neveiksmingoms priemonėms. Ypatingą dėmesį skirdami politinės korupcijos

apraškomis, gerai informuoti piliečiai kalbėjo apie mechanizmus, leidžiančius legalizuoti neapskaiytus juodųjų kasų partijų finansavimo pinigus, kritiškai atsiliepė apie tai, kad nėra visuomeninio prokuroro institucijos prokuratūroje.

4 PAV. Episteminių grupių diskursai apie korupcijos prevenciją ir kontrolę

Ekspertai ir eiliniai piliečiai daugiau kalbėjo apie kriminalines bausmes, tačiau skirtingais aspektais. Ekspertai kriminalinę bausmę apibrėžė kaip *ultima ratio*, kai išnaudojamos visos priemonės korupcijai užkardyti. Tačiau kartą paskyrus bausmę, ji turi būti neišvengiama, griežta, individualizuota, skirta įžūliausiems pažeidėjams. Taip visuomenei turi būti parodytas teisingumo veikimas. Anot ekspertų, visuomenės pasipiktinimą sukelia atvejai, kai korupcija nesulaukia baudžiamojo teisinio įvertinimo. Anot jų, tai atsitinka dėl ribotų materialinių ir žmogiškųjų išteklių tirti korupcinius nusikaltimus, kuomet daugiausia dėmesio skiriama atrinktoms byloms, įžūliausiems atvejams: „*Tai baudžiamasis persekiojimas susifokusuojant tiem, kad nukirstu-*

me pačius įžūliausius, pačius gobšiausius ir daugiausiai norinčius užsigrobtį“ (EKSP, Inf. 1).

Eiliniai piliečiai atkartojo klasikinę dar J. Benthamo išsakytą mintį, jog svarbu ne tik bausmių griežtumas, bet ir jų neišvengiamumas. Kaip pavyzdį pateikė kelių policijos atvejį, kuomet sumažėjo korupcijos apraiškų ne tiek sugriežtinus atsakomybę, bet, svarbiausia, pradėjus skirti realias bausmes. Žmonės iš gatvės teigė, jog kol nėra visuomenės sąmoningumo, įbauginimas per kriminalines bausmes galėtų būti veiksminga priemonė: „*Tegul pradžiai gėda, baimė būna, o po to išmoks*“ (ZIG, Inf. 5). Taip pat, anot jų, dažnas pilietis net nežino ir nesusimąsto, kokia numatyta baudžiamoji atsakomybė už korupciją.

Fokusuotų diskusijų metu kaip korupcijos prevencijos priemonės išskirtos institucinės įstatyminės priemonės. Anot gerai informuotų piliečių, veiksmingai korupcijos prevencijai reikalingi sisteminiai pokyčiai: įstatyminės bazės sutvarkymas ir geriausiųjų užsienio praktikų diegimas Lietuvoje. Tai įgyvendinti reikalingas visuomenės ir elito sutarimas: turi būti visuomenės spaudimas ir elito valia veikti. Kalbėdami apie visuomenės pasipriešinimą, jie pabrėžė egzistuojantį visuomenės abejingumą ir begalinę toleranciją korupcijos apraiškoms, kuri atveria kelius korupcijai plisti. Visuomenės pasipriešinimą, anot gerai informuotų piliečių, skatintų bendruomeniškumo ugdymas, suvokimo, kad esame tos pačios visuomenės dalis, didinimas. Vis dėlto gerai informuoti piliečiai abejojo, ar Lietuvoje jau pasiekta visuomenės nepakantumo korupcijai riba, nuo kurios gali prasidėti pokyčiai. Taip pat, anot diskusijos dalyvių, elitas turi apsispręsti ir vykdyti griežtos rankos politiką: „<...> *visada lemdavo būtent politikai. Čia geriausias Singapūro pavyzdys, kai atėjo, ėmė ir padarė. Čia dabar yra klestinčios valstybės*“ (GIP, Inf. 4).

Ekspertai institucines įstatymines priemones traktavo kaip įrankį, kuris suteikiamas eiliniam piliečiui, kad šis galėtų pasipriešinti korupcijos atvejams. „*Institucinė sąranga ir institucijos yra labai svarbu. Man atrodo, kad tai yra kažkokie tai įrankiai, kažkokiomis formomis turintys padėti žmogui pasipriešinti ir padėti žmogui apsiginti pačiam. Institucijos reikalingos tam, kad jeigu aš susidūriau ir man per mažai jėgų pasipriešinti ir neduoti. Atėjau, pasakiau ir jie sutvarkė*“ (EKSP, Inf. 1). Patys visuomenės nariai daugiau pabrėžė efektyvų įstatymų vykdymą.

Ekspertai, kurie kriminalinę bausmę laikė *ultima ratio*, teigė, jog prevencija turi vykti ne per įbauginimą, bet per socialines akcijas ir moralinius au-

toritetus. Būtina motyvuoti skaidrumą ir atvirumą per teigiamas emocijas. Visuomenėje reikalingi moraliniai autoritetai, kuriais galėtų sekti ir į kuriuos galėtų lygiuotis visuomenės nariai. Žmonės iš gatvės pastebėjo, jog antikorporciniai užrašai ir prevencinės priemonės yra efektyvios, nes juos atpalaiduoja nuo nerašytų taisyklių elgtis korupciškai, sumažina išorinį spaudimą: „<...> pas gydytoją užrašyta... Tai jau mane šiek tiek atpalaiduoja, kad aš neprivalau. Jeigu kiekvienas mes vis labiau įsitikintume, kad mes tikrai niekam neprivalome kažkaip tai pasigerinti...“ (ZIG, Inf. 5).

Taip pat ekspertų ir piliečių manymu, viešumas ir skaidrumas yra veiksminga antikorporcinė priemonė. Ji gali tai, ko nepadaro gėdos jausmas. Pavyzdžiui, politinės korupcijos atveju korupcinių faktų išviešinimas jei nesukelia gėdos, tai bent pakerta visuomenės pasitikėjimą korumpuotais asmenimis. Elektorato nepasitikėjimas ir nepalaikymas yra paveikiausia bausmė politikui, gerai informuotų piliečių nuomone. Gerai informuoti piliečiai taip pat atkreipė dėmesį, jog Lietuvoje turi būti išgyvendintas „skundiko mentalitetas“, kuris stabdo pilietinį aktyvumą ir neleidžia išviešinti korupcijos apraiškų.

Kaip pačią efektyviausią korupcijos prevencijos priemonę ekspertai ir žmonės iš gatvės įvardijo ugdymą ir švietimą. Jis turi vykti dviem lygmenimis. Pirmasis lygmuo: pirminė socializacija šeimose, vaikų darželiuose ir mokyklose diegiant sąžiningumo, bendruomeniškumo vertybes. „Turime dirbti nuo to paties darželio. Bet ir tas antikorporcinis švietimas iš tikrųjų turi būti taip sugalvotas ir padarytas, kad ten nebūtų ir nenuskambėtų nei karto žodis „korupcija“, bet kalbėtume apie paprastus ir labai aiškius dalykus, dėl ko turi būti gėda. Tu turi pasiekti to rezultato, bet svarbiausia – kaip tu jį pasieksi. Sąžiningai. Čia yra vertybė. Taip pat kad tu sąžiningai nugyvensi gyvenimą, dorai. Tau gėda bus, jeigu tu kažką būsi padaręs tokio, dėl ko ne prieš kitą bus gėda, bet prieš save“ (EKSP, Inf. 1). Antrasis lygmuo: visuomenės sąmoningumo didinimas ir kritinio mąstymo ugdymas. Tačiau, anot ekspertų, pokyčiai gali prasidėti tik tuomet, kai visuomenė pradės reflektuoti save pačią: identifikuos savo toleranciją korupcijai, korupcinės kultūros (smulkiosios korupcijos apraiškas) palaikymą ir atsisakys siauro vien baltųjų apykaklių nusižengimų matymo.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ekspertai ir žmonės iš gatvės kalbėjo apie gana konkretų priemonių ratą. Pirmiausia jie akcentavo ugdymo ir švietimo reikšmę, o, antra, atkreipė dėmesį į kriminalines bausmes ir jų neišvengiamumo užtikrinimą. Gerai informuoti piliečiai daugiausia dėmesio skyrė egzistuojančios korupcijos kontrolės ir prevencijos kritikai, taip pat minėjo

Diskursai / temos	Ekspertai profesionalai	Gerai informuoti piliečiai	Visuomenės nariai
1. Makrolygmuo	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • K. suvokimas • K. konstravimas • K. žala 	<i>Nesusidomėję</i>	Šiek tiek susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • K. suvokimas • K. konstravimas
2. Mezolygmuo	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • K. sub / kultūra • K. veiksniai • K. apraiškos 	Labai susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Kriminalinės justicijos selektyvumas • K. veiksniai, K. apraiškos 	Labai susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • K. veiksniai • K. apraiškos
3. Mikrolygmuo	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Gėdos jausmas • K. atpažinimas 	<i>Nesusidomėję</i>	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Gėdos jausmas • Korumpuotas žmogus • Neutralizacijos technikos
4. Kontrolė ir prevencija	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Ugdymas ir švietimas • Kriminalinės baudmės 	Labai susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Esamos K. kontrolės ir prevencijos kritika • Visuomenės pasipriešinimas • Elito valia pažaboti K. 	Susidomėję <ul style="list-style-type: none"> • Ugdymas ir švietimas • Kriminalinės baudmės

5 PAV. Trijų episteminių grupių korupcijos suvokimo kognityvinė schema

visuomenės pasipriešinimą, elito valią pažaboti korupciją, skaidrumą ir viešumą, institucines įstatymines priemones.

Užbaigiant analizę, 5 pav. pateikiamas apibendrintas fokusuotų grupinių diskusijų turinio žemėlapis. Jame etiketės „labai susidomėję“, „susidomėję“ ir „nesusidomėję“ parodo, kokių lygmeniu (makro-, mezo- ar mikro-), kokiomis temomis daugiausia linkę diskutuoti kiekvienos grupės atstovai.

Kaip matyti, visos trys episteminės grupės daugiausia dėmesio linkusios skirti korupcijos temai mezo- – visuomeniniu – lygmeniu. Taip pat korupcijos kontrolė ir prevencija yra ta sritis, kuriai savo vertinimų ir pasiūlymų turi tiek ekspertai, tiek žmonės iš gatvės, tiek gerai informuoti piliečiai.

Išvados

Lietuvoje „kova su korupcija“ nėra naujas reiškinys ir tęsia pasaulines tendencijas. Viena vertus, korupcija yra madinga populistinė tema, kurios eskalavimas neretai sutampa su laikotarpiais prieš rinkimus ir tampa būdu susidoroti su politiniais priešininkais. Kita vertus, dėmesys jai kyla iš sąmoningo noro sumažinti korupcijos mastą bei užkirsti kelią šio reiškinio plitimui. Labiau institucionalizuotos pastangos pažaboti korupciją Lietuvoje sietinos su 1997–2003 metais, kuomet buvo siekiama narystės Europos Sąjungoje ir NATO aljanse. Be daugelio kitų, vienas iš reikalavimų valstybei buvo įstatyminės bazės korupcijos kontrolei ir prevencijai sukūrimas. P. Berger’io ir T. Luczmano terminais kalbant, vyko eksternalizacijos ir objektyvacijos procesai, kuomet buvo priimami įstatymai ir kuriamos kontrolės institucijos korupcijos kontrolei ir prevencijai. Tuomet buvo įtvirtintas apibrėžimas, kad korupcija – tai *piktnaudžiavimas patikėta viešąja galia siekiant privačios naudos*. Po beveik 13 metų atliktas kokybinis tyrimas parodė, jog Lietuva yra perėjusi ir į trečiąją korupcijos konstravimo fazę – internalizaciją, kai įstatyminė nuostata, jog korupcija yra galios pozicijas užimančiųjų yda, paplito visuomenėje. Anot eilinių gyventojų, politikai, savivaldybių darbuotojai ir baltosios apykaklės apskritai yra tie, kuriems labiausiai būdingas korupcinis elgesys. Tokios nuostatos laikosi ir gerai informuoti piliečiai, politikai, žiniasklaidos atstovai, daugiau besigilinantys į korupcijos temą.

Nors toks siauras korupcijos supratimas baudžiamojoje teisėje yra pakankamas, nes neleidžia piktnaudžiauti baudimu ir naudojamas kaip *ultima*

ratio – žūliausiesiems nubausti, vis dėlto jo išplitimas kolektyvinėje sąmonėje pakerta korupcijos kontrolės ir prevencijos galimybes. Interpretuojant E. Durkheim'o anomijos teorijos kontekste, korupcinis veiksmas yra individo atsisakymas laikytis bendrų socialinių normų – bendro susitarimo, kuris yra bendruomeniškumo ir sociumo egzistavimo pagrindas. Korupcinis veiksmas yra tik viena iš galimų nesąžiningo, deviantinio ar inovacinio, kaip jį apibūdintų R. Merton'as, elgesio išraiškų. Mėginti pažaboti korupciją, suvokiant ją siaurąja prasme, yra trumparegiška ir gerokai per vėlu, nes ne asmens užimamos galios pozicijos, bet jo sutrikusi socializacija iki tol atveria kelią reikštingai korupcijai.

Būtent toks siauras korupcijos problemos matymas paaiškina baudžiamųjų teisinių priemonių neveiksmingumą jos atžvilgiu. Griežtos bausmės neįbaugina potencialių pažeidėjų. Ne visi atvejai sulaukia baudžiamųjų teisinių pasekmių, o tai kuria visuomenei nebaudžiamumo pojūtį. Nepaisant to, eiliniai piliečiai vis dar linkę manyti, kad bausmių griežtumas, jų neišvengiamumas gali turėti poveikį. Priešingai, ekspertai (mokslininkai, psichologai, sociologai, prevencijos specialistai, kriminalinės justicijos atstovai), tiesiogiai dirbantys su korupcijos atvejais, akcentuoja ne baudžiamąsias teises priemones, bet ankstyvojo ugdymo ir socializacijos vaidmenį. Bendruomeniškumo kūrimas, jų manymu, yra pirma ir pagrindinė korupcijos prevencijos priemonė.

Tyrimas parodė, kad Lietuvoje vis dar egzistuoja korupcijos arba korupcijos tolerancijos kultūra. Tai pasireiškia tiek smulkiosios korupcijos toleravimu atskirose srityse (pvz., sveikatos sektoriuje įsitvirtinusia nuostata „nepatogu neduoti“), tiek nuolankia ir begaline lojalaus elektorato tolerancija korumpuotoms politinėms jėgoms. Lietuvoje, tyrimo dalyvių pastebėjimu, vis dar egzistuoja ir korupcinės subkultūros, besiformuojančios profesijų ar sektorių pagrindu (medicina, savivaldybės ir kt.), kur korumpuotą elgesį pateisinantys argumentai vis dar persveria socialinių normų veikimą.

Korupcijos prevenciją stabdo ir jos žalos matavimas materialine prasme. Kur kas svarbiau, ekspertų manymu, akcentuoti jos simbolinę žalą, kai korupciniu veiksmu pažeidžiamas pagrindinis – sąžiningumo, išpareigojimo sociumui – principas, nes tai atveria kelią tokioms praktikoms plisti po visą visuomenę.

Literatūra

- Aleknevičienė J. 2013, 'Lietuvos „kova“ su korupcija: kodėl nepastebime pažangos?', *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2016–2017*, t. 11, p. 247–267.
- Ben-Dor G. 1974, 'Corruption, Institutionalization, and Political Development', *Comparative Political Studies*, vol. 7(1). <https://doi.org/10.1177/001041407400700104>
- Berger P., Luckmann T. 1999, Socialinės tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas. Vilnius: Pradai.
- Buinickienė N. 2017, 'Korupcijos priežastys ir jų valdymo priemonės Lietuvos sveikatos priežiūros sistemoje', *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 39(2), p. 148–156. <https://doi.org/10.15544/mts.2017.11>
- Dobryninas A., Čėsniėnė I., Dobrynina M., Giedraitis V., Merkevičius R. 2014, Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje. Vilnius: Vilniaus universitetas. <https://doi.org/10.15388/socmintvei.2012.2.396>
- Dobryninas A., Gilaitis M. 2017, 'Corruption as Presented in the Lithuanian Internet Media', *Juridica international*, vol. 25, p. 43–53. <https://doi.org/10.12697/ji.2017.25.05>
- Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. 2008, Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas.
- Drakšienė A., Michailovič I. 2008, Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas.
- Durkheim É. (1895/1983). Crime and social health (A. Scull, Trans). In S. Lukes & A. Scull (Eds.), *Durkheim and the law* (pp. 92–100). Oxford, UK: Martin Robertson. https://doi.org/10.1007/978-1-349-92633-6_6
- Edelman M. 2002, Politinio spektaklio konstravimas. Vilnius: Eugrimas.
- Lankauskas M., Nikartas S. 2017, 'Korupcija nevyriausybiniam sektoriuje: politinė korupcija labdaros ir paramos fondų veikloje', *Teisės problemos*, t. 2(94), p. 87–114.
- Lilly R. J., Cullen F. T., Ball R. A. 1995, *Criminological Theory. Context and Consequences* (Second edition). Sage Publications. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Matza D. 1995, *Delinquency & Drift: With the new introduction by the author*. New York: Transaction Publishers.
- Merton R. 1997, 'Socialinė struktūra ir anomija', *Sociologija. Mintis ir Veiksmai*, t. 1, p. 66–84. <https://doi.org/10.15388/socmintvei.1997.1.6602>
- Piliponytė J. 2006, Korupcijos konstravimas: pokomunistinių šalių praktika, daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Quinney R. 2004, *The Social Reality of Crime* (Second edition). New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers.
- Sakalauskas G. 2016, 'Nusikaltimų prevencijos programų Lietuvoje nuostatos: tarp absurdo ir kokybės', *Kriminologijos studijos*, t. 4, p. 72–97. <https://doi.org/10.15388/crimlithuan.2016.4.10728>
- Schutz A. 1962, 'The Problem of Social Reality', *Collected Papers*. vol. 1. The Hague. M. Nijhoff.

Sutherland E. H. 1944, 'Is „White Collar Crime“ Crime?', *American Sociological Review*, vol. 10(2), *944 Annual Meeting Papers* (Apr., 1945), p. 132–139. <https://doi.org/10.2307/2085628>

The Perception of Corruption among Experts, Well-Informed Citizens and Ordinary People

Aušra Pocienė

Summary

This article presents an analysis based on Alfred Schutz's epistemological stratification; it asks how do three epistemic groups perceive the phenomenon of corruption in Lithuania, these three groups being: (1) "experts," scientists and criminal justice representatives working with corruption cases; (2) "well informed citizens," politicians and the representatives of mass media, and (3) "people from the street," ordinary Lithuanian citizens. The analysis is based on the data of focus groups discussions that were performed in the framework of the project "Social Context of Corruption: An Analysis of Macro, Meso and Micro Level Factors" that was implemented at Vilnius University, Faculty of Philosophy during 2015–2017.

The group discourses are analyzed from perspectives of three levels: (1) corruption as a worldwide phenomenon on a macro level; (2) the extent and forms of corruption on the social-meso level, and (3) the origin of corruption and the concept of the "corrupted man" on the micro-individual level. In the article, it is also analyzed how experts, "well informed citizens" and ordinary people assess the current means of corruption control and prevention in Lithuania and what other suggestions of prevention they have.

The analysis showed that the main focus of three groups is localized on the meso level, discussing the extent and level of corruption in society, its main forms and corrupted groups. Only little attention is paid to the micro-individual level, where corruption takes its roots as a moral problem. Also, the predominant concept of corruption among ordinary people is almost the same as embedded in criminal law – as a crime committed by white collar individuals who have a particular amount of power at their disposal. Such a narrow legal perception of corruption becomes dysfunctional for effective crime control and prevention as far as it overlooks the widespread culture of corruption that penetrates all social layers, not only the white collars.

The main criticism of current corruption control and prevention policy is based on its demonstrative ineffective and dysfunctional character, while the main perspective of corruption prevention is seen in general social education and primary socialization. The experts and ordinary citizens view the culture of corruption as possibly being diminished only by strengthening social relations and restoring community commitment.

Keywords: perception of corruption, control and prevention of corruption, epistemic groups.